

Bettelpind og Stakkelsfjæl.

Af
Chr. Villads Christensen,

Saa hurtig udviskes i vore stærkt optagne Tider Sporene af vore Forfædres Sæd og Skik, at, naar een Generation har opgivet en Aarhundreder gammel Institution, har det næste Slægtled endogsaa tabt Erindringen om den. Slægtens Hukommelse er bleven kort, og Traditionen er borte.

Der er sikkert faa eller ingen af den yngre Slægt, som gennem mundtlig Overlevering kender de to Ord, som staa oven over disse Linier. Den Institution, som de betegne, har ophørt at eksistere, Ordene ere glemte og selve Genstandene, som endnu i Mands Minde fandtes i en Mængde Landsbyer paa den jyske Halvø, ere saa fuldstændig forsvundne, at det vist vil være umuligt at opdrive et eneste Eksemplar af dem. "Dansk Folke-musæum" har ikke været i Stand til at skaffe sig nogen Bettelpind, skønt Opmærksomheden har været henvendt derpaa, og selv en saa flittig og kyndig Samler af jyske Fortidsminder og Fortidslevninger som Evald Tang Kristensen har velvilligt oplyst, at han under sine mange Rejser aldrig nogensinde har set en Stakkelsfjæl.

Dr. Feilberg meddeler i sin Bog "Dansk Bondeliv",¹⁾ at de to Ord betegne et og det samme; kun brugtes Ordet Bettelpind i Sønderjylland, medens den samme Genstand i Nørrejylland kaldtes Stakkelsfjæl. Uden for Halvøen synes hverken Ordet eller Institutionen at have været brugt; i hvert Fald har jeg aldrig truffet dem omtalt i Skrifter, som angaa øerne.²⁾

Den Beskrivelse, som Dr. Feilberg giver af Genstanden og dens Anvendelse, lyder saaledes:

"I hver By havde man en "Bettelpind"; det var en firkantet, omtrent to Tommer lang Fyrrepind² med en Læderstrop i den ene Ende, saa den kunde hænges op; paa dens ene Side var indskaaret B, paa den anden P. Bettelpinden gik paa Omgang i Byen, og med den fulgte en Bog med Opgivelse om, hvor mange Dage hver Mand skulde have den, og der blev skrevet i den ved Modtagelsen og Afsendelsen. Saa snart en eller flere Tiggere kom til Byen, spurgte de om Bettelpinden; hvor den var, havde, de Nattekvarter og kunde fordrø Mad; de fik om Aftenen gerne Byggrynsgrød af store Gryn; havde de selv Æg og Flæsk med, kunde de faa lavet en Æggekage; om Morgen fik de Øllebrød med Smørrebrød til. Der blev anvist dem Nattely i Stald og Lader; i Stalden blev en Klappning (Knippe) Halm henkastet i en tom Baas og noget gammelt "Bredsel", eller de kunde faa en Pjalt af et Hestedækken at brede over sig, og disse Stykker blev omhyggelig gemte fra den ene Gang til den anden; thi Tiggerne plejede at være saa vel forsynede med "graa Stude", at alt blev besmittet af dem.

Denne Skildring har altsaa nærmest Forholdene i Sønderjylland for Øje, og efter Bogens Titel maa den

antages at gælde en Tid, som endnu ligger inden for Mands Minde. Om den tilsvarende Indretning i Nørrejylland faa vi intet andet at vide end Navnet. Gaa vi da til andre Skrifter for at finde Oplysning om Stakkelsfjælen, viser det sig, at denne ganske rigtig har været brugt fra endog meget gammel Tid, men at selve Genstanden ikke har haft megen Lighed med den sønderjyske Bettelpind, og at dens Bestemmelse oprindeligt har været en noget anden, saa at den først i dette Aarhundrede tillige har faaet den Anvendelse, som, er skildret i det citerede Stykke om Bettelpinden.

Første Gang, vi træffe Stakkelsfjælen omtalt, er i Bjerregrav Bylov fra c. 1650.³⁾ Denne Bylov bestemmer nemlig i § 40: "Hvo som sidder for Rejsen at age de Fattige og Vanføre af Byen, vil han det ej, da bøde for hver Gang 8 Skilling, og naar Rejsen er gjort, skal han dog beholde Brædtet eller Tegnet hos sig, indtil en anden Stakkel ankommer."

Heraf fremgaar det altsaa, at det omtalte Tegn nærmest kunde sammenlignes med et Brædt, og at den Forpligtelse, som det medførte, kun bestod i at befordre de Betlere, som ikke selv kunde gaa, til næste By, eller at "køre Stakkelsægt", som det sædvanligt kaldtes. Ganske det samme genfindes i andre jyske Bylove fra det 17de Aarhundrede.

Saaledes siges i Asferg Bylov fra 1683, Kap. 56:⁴⁾

"Om Fattige og Krøblinge:

Efterdi vi des bedre kunne vide, hvilken som staaer ret for at age Krøblinge og Stakkarle af By, da have vi menige Bymænd og Grander vedtaget at lade gøre en Fjæl eller Stok, som skal følge med samme Stakkelse-Rejse, paa det at samme Rejse kan gaa ret omkring Byen, og naar fornævnte fattige ere bortførte, skal den, som ham bortførte, bære samme Fjæl til sin næste Grande og Nabo, og der at blive, indtil næste Stakkelse-Rejse kommer til ham. Men hvo som lader samme Fjæl eller Stok blive borte, da skal han have forbrudt en Mark til Granderne og 4 Skilling til de fattige og desforuden skaffe saa god en Fjæl eller Stok i Stedet igen, som den anden var. Og hvilken som ikke ager fornævnte fattige Krøblinge af Byen, naar det ham tilkommer skiftevis om Byen, da bøde derfor for hver Gang 3 Mark til Granderne og 12 Skilling til Husbonden, saa mange som have Øg og Vogn."

Øg fra en helt anden Egn i Jylland træffe vi følgende Bestemmelse i Grandebrevet for Høgsted By (Vrejlev Sogn) fra 1685, § 40.⁵⁾

"Skal her i Byen være en Fjæl eller Stok med samtlige Bymændenes Navne paa, som Heste og Vogn haver; hos hvem den findes, skal bortføre de arme hidførte, halte og Krøblinge, som ikke selv kan gaa, og det til næste By, eller hvor de vil hen, og den, som saa haver ført, skal Fjælen eller Stokken bære til sin Nabo, som efter ham skal

¹⁾ S. 191.

²⁾ En Forfatter fra Sælland, Gaardejer J. P. Jørgensen i Gandløse, har efter Feilberg en Bemærkning om Bettelpindens Anvendelse "i Jylland", men tilføjer intet om, at han kender noget lignende fra hans egen Egn. (Landsognees Forvaltning, S. 12-13).

³⁾ Hist. Tidsskrift I R. 4 Bd. S. 539.

⁴⁾ Jydske Saml. 9. Bd. S. 261.

⁵⁾ Jydske Saml. II R. 1 Bd. S. 73.

føre, paa det de fattige ikke for længe skal opholdes; og naar alle i Byen saaledes haver ført, skal det igen begynde paa den første og saa fremdeles; men om saa skulde befindes, at den, som med Rette skulde føre og Fjælen hos fandtes, kunde være i Husbondens Arbejde og ikke kunde ventes hjem førend Aftenen, og sine Bæster kunde være udtrækket da skal hans næste Nabo, som ikke er i øvrighedens Forfald, føre de hidførte Krøblinger til næste By, og den anden, som ikke var hjemme, en anden Gang for hannem igen at bortføre, som sagt er; hvo som befindes forsømmelige eller modvillige, haver forbrudt til Granderne ½ Ort, til Husbonden 3 Skp. Havre, til de fattige 4 Skilling.

Af disse Bestemmelser fremgaar det jo klart nok, at man i Nørrejylland i det 17de Aarhundrede ved Brugen af Stakkelsfjælen kun havde Ordningen af Pligtkørslen for Øje, og at der ikke medfulgte nogen Forpligtelse til at huse og bespise de fattige. I Overensstemmelse hermed tale Bylovene kun om Vanføre og Krøblinge, medens den senere sønderjyske Bettelpind efter sin Bestemmelse lige saa vel gjaldt for de friske og raske Betlere. Ligeledes faar man af Bylovene det overensstemmende Indtryk, at Tegnet har været et Brædt eller en Fjæl, hvori Begyndelsesbogstaverne til Bymændenes Navne vare indskaarne i samme Rækkefølge, som Gaardene laa. At dette Tegn har været kaldet en Stakkelsfjæl, siges just ikke udtrykkelig i nogen af Bylovene; men det faa vi at vide af Moths store haandskrevne Ordbog fra Slutningen af det 17de Aarhundrede, i hvilken Ordet findes:

”Stakkelsfjæl kaldes en Tavle, hvorefter Stakler flyttes fra een By til anden. Album pauperum.”

Stakkelsægterne vedbleve langt ned i Tiden at være en af de mange Arter af Pligtkørsel, hvormed Bonden plagedes, og det synes tilmed, at eftersom Tiden gik, bleve de Forpligtelser, som derved paalagdes Bonden, stedse større. Saaledes klager en Forfatter fra Slutningen af forrige Aarhundrede: ”Bonden skal først og sidst køre med Betleren i Pligtrejse. . . Krøblinge, lemlæstede og syge, som ikke kan gaa, besvære Bonden meget, da han ikke alene maa til disse indsamle en Almisse i Byen, saasom de ikke kan gaa om selv, men og befordre dem og deres indsamlede ved Vogn fra sig anden Steds hen.”⁶⁾ Her er altsaa den nye Forpligtelse kommen til: at den Bonde, der skal køre i Stakkelsægt, tillige selv skal indsamle Almisserne til Betleren. Endnu er der ganske vist kun Tale om Krøblinge og andre, som ikke kan gaa. Men det er jo bekendt nok fra en Uendelighed af Anekdoter, at de mere mageligt anlagte Betlere hurtig havde lært at tilvende sig disse Fordele ved at binde det ene Ben op, saa at de bleve halte eller enbenede, eller ved i det mindste at anskaffe sig en Stok og en Krykke. Under disse Forhold og i Betragtning af de overvældende Masser af Tiggere, som i tidligere Tid oversvømmede Landet, forstaar man noget bedre følgende Bestemmelse i et Grandebrev fra Vistoft By 1765, som ellers staar i en besynderlig Modsætning til det foregaaende Aarhundredes humane Bestemmelser: ”Udensogns Betlere, hvo huser eller hæler, bøde 1ste Gang

for hver Nat 2 Sk. dansk og 2den Gang 16 Lod Sølv eller 8 Rdlr. til Byens bedste.”⁷⁾

Provst Begtrup i Vistoft, der roser sig af at være Forfatter til dette Grandebrev, kunde ganske vist til Støtte for sin Strenghed anføre en lang Række Lovsteder, som forbød alt Tiggeri af omløbende Betlere uden for deres eget Sogn. Men hverken Regeringens Love og Forordninger eller Bøndernes berettigede Klager nyttede det allermindste til Indskrænkning af det florerende Betleri. Heller ikke hjalp det, at de meget skrivende Reformvenner i Slutningen af det 18de Aarhundrede udgave det ene Skrift efter det andet med nye Planer og Forslag til Betleriets fuldstændige Afskaffelse. De omstrejfende Tiggere vare nu en Gang en Faktor i Statshusholdningen, som ikke vilde lade sig udrydde, og i Kampen mellem dem og det ordnede Samfund synes de endogsaa at have vundet Terræn i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Thi det maa sikkert betragtes som en Gevinst for Tiggerne, naar den evig omkringløbende Stakkelsfjæl behæftes med stedse flere og flere Forpligtelser. Og at dette har været Tilfældet, faa vi at se, naar vi komme ned til den Tid, som endnu ligger indenfor gamle Folks Erindring. Da var Forholdet i Nørrejylland blevet endnu gunstigere for Betlerne end det, som Dr. Feilberg har skildret for Sønderjyllands Vedkommende Stakkelsfjælen medførte nu de samme Forpligtelser som Bettelpinden, samtidig med, at den havde beholdt sin gamle Betydning for Ægtkørslen.

Om denne vort Aarhundredes Stakkelsfjæl findes nogle Meddelelser efter gamle Folks Fortællinger i E. T. Kristensens ”Det jyske Almueliv”.⁸⁾

”Der gik en Tavle fra een Beboer til en anden (i Galten), og hvor Tavlen var, kunde Tiggerne have Fordring paa at faa Almisse og Husly. Lige saa mange Tønder Hartkorn en Mand havde, lige saa mange Dage skulde han have. Stakkelstavlen.”

”De havde en Stakkelsfjæl i Lerbjærg og hvor den var, skulde de give de omløbende Tiggere en Almisse. Dernæst flyede de den til deres Nabo. De skulde ogsaa huse dem om Natten, der kom saa silde om Aftenen, at de kunde ikke gaa til næste By. De, der ikke kunde gaa, skulde ogsaa beforders til næste By.”

”Naar en Tigger havde gaaet Byen her (dvs.: Ersted, Aarestrup Sogn) omkring og krævet ind, saa skulde Folkene køre ham til nærmeste By, og det skulde den, der havde ”Stakkelsfjælen”. Det var en Sædefjæl, der var saa megen Læsning tællt ud i. Hver By havde sin Fjæl, og naar en Mand havde kørt, saa flyede han den hen til hans Nabo.”

I disse Skildringer, der formodentlig lige som Dr. Feilbergs maa gælde for Begyndelsen og Midten af dette Aarhundrede, finde vi Stakkelsfjæls-Institutionen paa sit sidste Trin og sin højeste Udvikling. Nu medfører den Ret for Betleren til Almisse, Husly og Befordring, og hvis Beretningen fra Ersted skal tages bogstaveligt, gjaldt Retten til Befordring ikke alene for Krøblinge, men ogsaa for dem, der selv gik omkring i Byen og ”krævede ind”. Hvornaar og hvorledes denne Udvikling af den gamle Skik er foregaaet, er det ikke let at oplyse, da det hører til den

⁶⁾ (S. M. Beyer): Forsøg til Anvisning at stanse det vedblivende Land Betleri. Sorø 1787.

⁷⁾ Jydske Saml. II R. 3 Bd. S. 20.

⁸⁾ 5te Afd. Nr. 530, 533 og 535.

Slags Ting, som foregaar i Stilhed og ikke efterlader sig skriftlige Spor. Indretningen var jo ganske privat, og i den hele vidtløftige Lovgivning om Fattigvæsenet, og i de talrige Forslag og Skrifter om dets bedre Ordning vil man aldrig træffe Ordene "Bettelpind" eller "Stakkelsfjæl" nævnede; det var Ting, som ikke havde Offentlighedens Stempel paa sig, en praktisk Udvej, ved hvilken Befolkningen søgte at hjælpe sig, da Regeringen var fuldstændig ude af Stand til at gennemføre sit Standpunkt: Tiggeriets Afskaffelse og de fattiges Forsørgelse i deres egen Kommune, paa hvilket fortræffeligen Princip hele det 18de Aarhundredes Fattiglovgivning havde hvilet.

Af et Par Breve, som i 1820 bleve vekslede om denne Sag mellem en Præst i Ribe og en Herredsfoged i det nordlige Slesvig, faa vi dog nogle Oplysninger, der maaske kunne hjælpe til at bestemme Tidspunktet for Skikkens Indførelse noget nøjere. Af disse Breve, der findes i Sem Præstearkiv i Provinsarkivet i Viborg, lyder det første saaledes:

S. T.

Hr. Pastor Lindberg i Ribe
for Sem Sogn.

Der har allerede i nogen Tid i Toftlund Sogn saasom i adskillige andre Sogne eksisteret en Forening, hvorefter samtlige Indvaanere have forpligtet sig, ikke at give nogen Betlere, Haandværkssvend, Landstryger o. s. v. hverken Penge eller anden Understøttelse, men lade en saakaldet Pind gaa omkring i Sognet efter en vis vedtaget Orden, som i hvert Hus, som er pligtig at modtage samme |: de erklærede Fattige og Almissemlemmer naturligvis ere undtagne |: bliver 2 eller flere Dage. Didhen vises alle, som kommer og beder om hvilkensomhelst Understøttelse, og faar der Smørrebrød og Øl eller Melk eller hvad ellers huset formaar. Kommer de om Aftenen saa sildig, at de ikke kan naa et andet Sogn, saa beholdes de om Natten, og hvis den ene eller anden efter Husets Lejlighed eller Indretning ikke kan huse dem, finder han let Lejlighed i en Nabokro eller hos fattige Sognsmedlemmer at forskaffe dem Natteleje for nogle Skilling. Om Morgenen, inden disse Folk tage bort, faar de igen Smørrebrød eller Grød og Melk, ligesom det er enhver mest passende. Denne omtalte Indretning er bleven efterfulgt i de senere Tider af hele Slugs Herred i Tønder Amt og andre Steder, saasom den allerede skal have bestaaet lang Tid i Brede Sogn; og alle vegne finder man sig vel fornøjet derved.

Erfaringen, undertegnede Herreds- og Ridefoged haver gjort i Toftlund Sogn, er i denne Henseende meget mærkelig. Nogle genstridige, som nok findes allesteds, havde begyndt at lægge Hindringer i Vejen for Indretningens Vedligeholdelse. Følgen blev naturlig, at de andre Sognebeboere erklærede, at hvis de skulde bære Byrden alene, saa maatte det for Fremtiden igen gaa paa den gamle Fot. Imedens Indretningen bestod, kunde man Gennemsnit omtrent antage, at der kom 3de Betlere daglig; men saasom Pinden ikke mere gik fra Hus til Hus, var hele Sognet oversvømmet af Betlere, saa at man kunde tælle 14-16 daglig. Det lykkedes at faa ved Hjælp af denne Erfaring i et Sognsmøde Toftlund Sognebeboere til den Beslutning at vende tilbage til den forladte Orden; men der blev tillige ytret det hensigtsmæssige Ønske, at der maatte prøves paa, at faa Indretningen almindelig indført i begge

Herreder, som udentvivil snart vilde efterfølges af Nabo-Herreder, og derved paa en meget simpel Maade et onde blive stanset, som allerede truer det selskabelige Samfund med uberegnelige Farer. Det vilde være for vidtløftigt og - unødvendigt, her at forklare alle de Grunde, som anbefaler en almindelig Antagelse af den omtalte Indretning, da ethvert oplyst Menneske let og af egen Erfaring vil erkende denne; men her skal alene gøres opmærksom paa følgende Punkter, som maaske kvalificere sig mest til at overtønde Almuen om Sagens Nytte:

1) Den mest gængse Indvending, som høres imod alle Foreninger af dette Slags, er, at man paa Landet ikke tør vove at nægte slige Heromstrefjere Understøttelse, af Frygt at de skal gøre ondt: denne Betænkelighed bliver aldeles hævet, naar den omtalte Indretning bliver almindelig: hele Herreder kan ikke antændes, og Flertallet af de Mennesker, som under slige Forudsættelser volder Frygt, kommer slet ikke, fordi det ikke er dem om et Stykke Smørrebrød, men om Penge og Viktualier p. p. at gøre, som de igen kan sælge til Brændevin, og saaledes tør man haabe med Tiden at blive ganske fri for disse farlige Lemmer af det borgerlige Samfund.

2) Er det ogsaa - vi tilstaa det af egen Erfaring - ubehageligt i visse Dage at se sig gæstet af en Del Mennesker af dette Slags og i Særdeleshed at beholde dem om Natten, saa maa ikke glemmes, at man derimod hele den øvrige Tid er rent fri for dem og følgelig i Forvejen kan berede sig paa deres Modtagelse, lade f. Eks. blive en Karl hjemme i de Dage m. m. Naar man

3) betænker, at vel næppe noget Menneske med eet bliver til en Forbryder, men de fleste ved Lediggang og ved efterhaanden, særdeles ved Betleri, at dræbe deres Æresfølelse etc., kommer fra et Skridt til det andet, saa maa man med Rette glæde sig til en Indretning, som vil afholde de fleste samvittighedsløse Forældre at vænne deres Børn fra tidligste Barndom til Betleri og Løsgængeri; naar disse Børn ikke mere som hidindtil kan bringe den rede Skilling eller Pengesværdi hjem, saa vil mange, saare mange give Slip paa denne farlige Forhvervelsesgren, holde deres mindre Børn til Skole, de ældre til Arbejde. -

For os her i Egnen er Sagen desvigtigere, da enhver af egen Erfaring ved, at en stor Del af de Betlere, vi plages af, kommer fra Jylland, og vi - er Grænsen saa nær. Naar vi paa denne Maade efterhaanden bliver fri for Fremmede, saa kan vi stræbe mere og hensigtsmæssigere for vore egne Sognefolks Tarv: dem kender man, eller kan lære at kende deres Nød og Trang samt de Kilder, hvoraf den kommer, og derved tænke paa Midler til afhjælpe den; saaledes kan den gamle Velgørenhed, som ved disse tvungne Rekvitioner næsten er bandlyst, maaske genvindes. - Efter sikre Efterretninger kan vi snart ved Amtshusets gode Foranstaltninger vente en indretning, som uden videre Bekostning for Amtet alligevel saare meget vil understøtte Maalets Opnaelse. -

Næsten fra alle Sogne ere Undertegnede ved enkelte velmenende Stemmer blevne opfordrede til at prøve paa Indretningens mere Almindeliggørelse. Sognefogderne, Sandemændene og andre indsigtfulde Indvaanere vil udentvivil understøtte dette Foretagende. Særdeles virksomt og ønskeligt vilde det være, hvis de Herr Præster vilde anvende Deres gode og kraftige Indflydelse for at overtale Deres Menigheder til denne Indretnings Indførelse. Vi

anmode Dem derom i den fuldeste Overbevisning af sammes Nytte, og hvis De deler denne Overbevisning, saa ønske vi, De maatte behage saasart som muligt at bestemme et Sognsmøde; ved Tilsigelsen maatte Forsamlingens Maal og Genstand uforgribeligt antydes og tillige anmærkes, at de, som bleve borte ved Forsamlingen, ansaas stiltiende at have samtykket Flerhedens Beslutning. Hvis paa denne Maade et forønskeligt Resultat, som vi forhaaber, skulde opnaas, saa ombedes de velærværdige Herrer denne Forening os tilsend for at kunne bevirke Amtshusets Approbation for derved at forebygge, at ingen vilkaarlig kunde fragaa den fattede Beslutning. Naturlig ere vi ligeledes saa villige som skyldige, hvis De selv skulde have nogle Tvivl imod vores Forslag, eller samme maatte gøres Dem af andre, efter Evne og Overbevisning at besvare dem.

Ærbødigst

Wardenburg.

Toftlund d. 11 Jan. 1820.

C. Kaack.⁹⁾

Af denne Skrivelse fremgaar det, at Indretningen med Bettelpind endnu paa dette Tidspunkt var temmelig ny i Sønderjylland. Kun i Brede Sogn har den bestaaet i "lang Tid", i Toftlund og andre Sogne i "nogen Tid", og over hele Slugs Herred i Tønder Amt er den først i "de senere Tider" bleven indført. Det forudsættes endvidere i Skrivelsen, at Indretningen er ukendt paa de Steder, der skrives til; og at Brevet ikke alene er sendt til Præsten i Sem, men formodentlig til samtlige Præster i denne Egn, fremgaar af de brugte Udtryk: "de Herrer Præster" og "de velærværdige Herrer". Af Præsternes Svarkrivelser kendes kun den ene fra Pastor Lindberg i Ribe, som her meddeles med Udeladelse af nogle Punkter, som ikke vedkommer denne Sag.

Til

Højædle og Velbyrdige

Hr. Justitsraad Wardenburg

Herredsfoged.

For Meddelelsen af Deres Velbyrdigheds Forslag angaaende Formindskelse af Betleri og den Byrde, som det paalægger Beboerne, takker jeg ærbødigst.

Jeg har straks ladet det bekendtgøre for Sognet og den 23. og 30. f. M. i en Samling i Degneboligen indhentet dets Mening derom. Jeg forklarede Forslaget, men Sognefogden erklærede straks, at de ikke turde indlade sig enten at huse eller give Betlere noget, da det var dem forbudt af Overøvrigheden, og beraabte sig saavel paa sin som paa Opsynsmændenes Instruks; da disse ikke var tilstede, blev Forretningen udsat til næste Søndag, da de fremlagdes. Jeg tager mig den Frihed at tilføje en Udskrift af begge, saavidt denne Sag angaar. Sognefogdens Instruks, udstædt af Stiftsbefalingsmand Hellfried 1794, lyder i dens 4de §: Naar nogen Betler eller Omløbere bliver bragt til Sognefogden for videre at transporteres, har han ufortøvet efter rigtig Omgang at foranstalte ham bortført til det Sted, som medfølgende Ordre bestemmer. Og Opsynsmandens Instruks § 6 befaler, at han skal paase, at Omløbere og Betlere hverken huses eller gives noget,

⁹⁾ Wardenburg var Herredsfoged Claus Knack Ridefoged over Nørreangstrup og Hvidding Herreder, og de boede begge i Toftlund.

men derimod, forsaavidt de ej ere forsynede med lovligt Pas, anholdes og under Vagt bringes til Herredsfogden eller Birkefogden, ligesom de, der huse slige Omløbere, straks bør anmeldes. Den Instruks, som jeg har for mig, er udstædt af Hr. Stiftsbefalingsmand Koefoed den 23. Februar 1815.

Deres Højædle Velbyrdighed vil behagelig indse, at da det er en Religions Lærers Pligt at formaa Menigheden til Lydighed imod Øvrigheden, og Sognebeboerne, 5 undtagne, høre under Ribe Amt, maatte jeg straks tage denne Indsigelse for gyldig. Jeg maatte saameget mere gøre det, da det efter min Formening ej er nødvendigt i Sem Sogn at binde Beboerne til nogen ny Forpligtelse for at formindske Betleri. Jeg har siden 1793, da jeg blev Præst der, søgt saavel ved Prædiken, Katekisation, Konfirmandters Undervisning som ved skriftlig Cirkulære at oplyse og indskærpe følgende Sætninger: Hvert Sogn skal skaffe de af dets Medlemmer, som ikke ved deres Kræfters Anvendelse forenet med Sparsomhed kunne erhverve sig det fornødne til Livets nødtørftige Ophold, hvad de i den Henseende mangler; ingen,, som gør, hvad han kan, og sparer, hvad han kan, maa lide Nød. At give Betlere er ikke Almisser, ikke en kristelig og god Handling, men Synd; thi derved styrkes og forøges kun Dovenskab, Sædernes Fordærvelse og Liderlighed. Vel har dette ikke virket alt, men dog meget; thi der ere kuns saare faa, der give Betlere, og da disse vide, at de faa intet, komme de og ikke. Man anmærkede ved Samlingen, at Betlerne gik strygende igennem Høm uden at gaa ind noget Sted, for at komme til Roager Sogn, hvor de vidste, de fik. - De tør ej heller vove at tiltvinge sig noget ved Grovhed og Trusler, da 2de 1795-96 bleve grebne og dømte til Tugthuset. Jeg kan med Sandhed sige, at jeg ej har set en Betler i Sem Sogn. Tilforn var den Skik i Sognet, at hver Gang en Gaardmand tog til Mølle, som skete en Gang maanedlig, tog han 1 Skp. Rug med til Betlere; det blev vedgaaet af alle tilstedeværende ved Ligningen 1794. Jeg gjorde dem opmærksom paa denne uhyre Udgift og den fordærlige Anvendelse, og man studsede over sin egen Daarlighed. . .

Hvis jeg skal lade mig lede af den Erfaring, som mine 33 Embedsaar have givet mig, man jeg antage følgende:

1) Fattigvæsenet kan kun blive det, det bør være, naar Betleri ganske afskaffes.

2) Betleri afskaffes sikrest, naar det tages paa den Fod, som anførte Instruks fastsætte; thi da vil ingen, som kan erhverve Brødet, betle; thi han ved, at han faar kun Vand og Brød, Fængsel og Tugthus, og burde han have Hjælp, og det oplyses ved Forhørene, at Sognet har nægtet ham den, da vil Øvrigheden tvinge Sognet til at gøre sin Pligt. Naar dette sker, da vil den kristelige Godgørelse fremmes baade derved, at den trængende faar, hvad han bør have, og at Mennesker faa Interesse for, at deres Medmennesker ej forarmes, og siden skulle underholdes aldeles af andre. En Grund, som vel ej er moralsk; men den virker hos mange, som ej kunne opsvinge sig højere, ligesom den ikke udelukker moralsk Bevæggrund hos dem, som ere istand til at hæve sig dertil. Da vil den dovne blive tvunget til Arbejde og Sparsomhed, og da ville Ravneforældre ej kunne misbruge deres Børn til at indsamle Føden til dem, som de fortære i Ørkesløshed, og

mange Børn ville ej tidlig føres ind paa den fordærlige Vej, hvorfra nogle sent, andre aldrig finde ud.

Deres Højædle Velbyrdighed undskyldte, jeg har skrevet saameget herom. Sagen har alletider været mig vigtig, og jeg fryder mig inderlig over, at De vil tage sig af den; thi naar Øvrigheden med den dem betroede Magt og Lærerne ved Undervisning virke til eet Maal, da kan man haabe, at det vil have veldædige Følger. . .

Ribe 1820 Febr. 2.

Ærbødigst

N. Lindberg.

Denne Skrivelse bekræfter altsaa, at Bettelpinden eller en lignende Indretning i 1820 var ukendt i Sem Sogn. Men forøvrigt viser den, at Præsten var en lovlydig Mand, der ligesom Provst Begtrup i Vistoft vil behandle Betlerne efter Forordningerne og ikke ønsker den nye Skik indført. Da vi imidlertid ikke kende de Svarskrivelser, der indløb fra de andre Præster, som Herredsfoged Wardenburg havde henvendt sig til, ere vi ikke i Stand til at afgøre, hvad Betydning denne henvendelse kan have haft for Skikkens Udbredelse, og om ikke muligvis Stakkelsfjælens Omdannelse til Bettelpind staar i Forbindelse hermed eller dog falder paa dette Tidspunkt.

Pastor Lindbergs Strenghed mod de fattige og hans Glæde over, at han har berøvet dem den Skæppe Rug, som en ældre Tids Godgørenhed havde tilstaaet dem, gør ikke noget tiltalende Indtryk. Men det kan jo ikke nægtes, at han ved sit mere moderne Syn paa denne Sag i Virkeligheden havde Ret overfor Herredsfogden. En yderligere Udvikling af Indretningen med Bettelpind eller Stakkelsfjæl vilde aldeles ikke have bidraget til at indskrænke Tiggeriet, som Herredsfogden forventede, men langt snarere have bragt det til yderligere Blomstring. Den eneste rationelle Vej til at faa Betlere og Løsgængere udryddede, var den, som Regeringen hele Tiden havde fulgt, men som aldrig var bleven ordentlig gennemført. Ved en Række Forordninger i Løbet af det 18de Aarhundrede havde Regeringen atter og atter indskærpet de to Hovedpunkter, at virkelig fattige skulde forsørges i deres eget Sogn, og at alle Landstrygere og Omløbere skulde hensættes i Straffeanstalterne. Men den havde ikke kunnet gennemføre disse Love, blandt andet fordi de idømte Straffe for Betleri vare uforholdsmæssig haarde. Omsider begyndte Regeringen selv at indse dette. Da der saaledes i 1829 udkom en ny Forordning om Løsgænger og Betleri, udtales det i Indledningen til denne, at da de hidtil gældende forskellige Lovbestemmelser angaaende denne Sag "ikke fuldkommen svare til Hensigten", havde Kongen for en stor hel formildet de hidtil foreskrevne Straffebud. Men til Gengæld forventede han da, "at det rigtigere Forhold, som nærværende Anordning gaar ud paa at frembringe imellem Straffen og enhver Forseelses Beskaffenhed og Grad, vil foranledige en kraftigere Overholdelse af denne for den almindelige Orden og Sikkerhed vigtige Lovgivning."

Dog blev ogsaa denne Forventning skuffet, og i 1860 maatte man paany vedtage en Lov om Løsgænger og Betleri. I Motiverne til denne¹⁰⁾ udtales det samme som i Forordningen af 1829: at den hidtil gældende Lovgivning havde været for stræng. Ellers adskiller Loven af 3die

Marts 1860 sig ikke i Principet fra alle de tidligere Love, som vare udgaaede om samme Sag lige siden 1708. Men den havde den Fordel fremfor sine Forgængere, at den nu blev endelig overholdt. Omtrent fra 1860 begynder en betydelig Aftagen i de omløbende Betleres Antal; Fattigvæsenet var nu blevet ordnet efter rationelle Principer, og den gamle Indretning med Bettelpind og Stakkelsfjæl var bleven overflødig og blev hurtigt glemt.

Materialet til de foranstaaende Undersøgelser har kun været sparsomt, og efter Sagens Natur kunde man ikke vente, at der skulde være meget at finde. Men hvis man tør bygge paa det, som det er, vil Resultatet at Undersøgelsen blive det, at "Stakkelsfjælen" er en ældgammel jysk Indretning, der havde til Hensigt at regulere Kørslen i Stakkelsægt. Tegnet, som dertil benyttedes, var en almindelig Sædefjæl med indskaarne forstaver eller Mærker.¹¹⁾ Omtrent ved Begyndelsen af dette Aarhundrede uddannedes i Sønderjylland Indretningen med en Bettelpind (en lille Fyrrepind med en Strop i Enden), som gav de omløbende Tiggere Ret til Forplejning og Nattely. Muligvis ved en Paavirkning fra Sønderjylland overførtes denne Skik ogsaa til Nørrejylland, saa at den gamle Stakkelsfjæl nu baade gav Ret til Bispisning og Nattely og ligesom tidligere til fri Befordring fra den ene By til den anden, det sidste dog formodentlig kun for Krøblinge og Vanføre.

Kilde: Samlinger til jydsk historie og topografi, 3. rk., bd. 2, s. 180-96.

¹⁰⁾ Departementstidende 1859, S. 874.

¹¹⁾ Efter hvad der er meddelt E. T. Kristensen, har Stakkelsfjælen i Galten, der endnu eksisterede for faa Aar siden, netop set saaledes ud.